

Nikola Pastuović

OBRAZOVANJE I RAZVOJ

Kako obrazovanje razvija ljude i mijenja društvo,
a kako društvo djeluje na obrazovanje

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, 2012.

UVOD

U uvjetima globalizacije i međunarodne utakmice problematika gospodarskog i društvenog razvoja postaje sve važnijim predmetom rasprava u međunarodnim organizacijama koje se bave razvojem, predmetom nacionalnih razvojnih politika te znanstvenih istraživanja razvoja. U tom kontekstu razmatra se razvojna uloga obrazovanja, odnosno njegov mogući doprinos pojedinim dimenzijama društvenog razvoja. Drži se neupitnim da je razvojni potencijal obrazovanja velik, gotovo presudan, te da razvojem znanosti i novih tehnologija raste do te mjere da se drži jednom od glavnih poluga napretka. Takvo gledanje najbolje dolazi do izražaja u konceptima “društva znanja” i “gospodarstva utemeljenog na znanju” u kojima se znanje, odnosno obrazovanje, smatra glavnim razvojnim resursom. Pri tome se osobito naglašava uloga obrazovanja u gospodarskom rastu i razvoju, a manje se analiziraju njegovi doprinosi drugim dimenzijama društvenog razvoja. Kako razvojni potencijal obrazovanja ovisi o dosegnutoj razini gospodarstva, političkom ustroju i sociokulturnom kapitalu, istraživanja uloge obrazovanja u razvoju i strateško planiranje obrazovanja trebalo bi voditi računa o cjelini društvenog konteksta. O njemu, naime, ne ovise samo društvene potrebe za obrazovanjem, nego i njegove mogućnosti da ih zadovolji.

Razvojna očekivanja u odnosu na obrazovanje oscilirala su tijekom posljednjih desetljeća. Aspiracije što su šezdesetih godina bile potaknute otkrićima američkih ekonomista obrazovanja o doprinosu obrazovnih investicija gospodarskom rastu SAD-a, nisu se ostvarile u zemljama koje su svoje gospodarsko zaostajanje mislile riješiti izdašnim ulaganjima u edukaciju svojega stanovništva. Izlazi iz obrazovanja nisu se na najbolji način koristili u pojedinim podsustavima njegove okoline. Najbolje obrazovani ljudi napuštali su takve sredine i odlazili iz zemalja u kojima su stekli kvalitetno visoko obrazovanje i time više pridonosili razvoju razvijenih nego nerazvijenih zemalja. Očito, obrazovanje je tako snažno kontekstualizirano da njegovi učinci ovise o sinergijskom djelovanju ostalih dijelova društva pa obrazovne reforme bez društvenih ne ispunjavaju očekivanja.

Drugi razlog zbog kojih je šezdesetih godina došlo do svojevrsnog razočaranja u obrazovanje jest sve brže zastarijevanje znanja stečenog školovanjem.

Poluživot nekih znanja u profesijama temeljenima na znanosti skratio se na ispod pet godina tako da je gospodarstvo bilo sve manje zadovoljno kvalitetom obrazovanih ljudi koje je zapošljavalo. Sve se je otvorenije počelo govoriti o “krizi obrazovanja” koja, zbog svoje globalne rasprostranjenosti, poprima značajke “svjetske krize obrazovanja”. To je u radnim tijelima UNESCO-a potaknulo debatu o samim temeljima obrazovanja te dovelo do redefinicije njegova koncepta. Glavna konceptualna inovacija sastojala se u formuliranju ideje cjeloživotnog učenja kao odgovora na ubrzane globalne tehnološke, gospodarske, ali i političke i kulturološke promjene. Promovirana je ideja da učiti treba cijeli život makar se ne može cijeli život ići u školu. Zato se cjeloživotno učenje, osim školovanjem, ostvaruje s pomoću neformalnog obrazovanja i informalnog učenja. To je pak dovelo do rekonceptualizacije i samog školovanja koje se usredotočuje na posredovanje znanja dugog poluživota, dok se specifična znanja manje transferne vrijednosti posreduju drugim oblicima cjeloživotnog učenja. Kao logična posljedica toga afirmiralo se područje obrazovanja odraslih, jer je doba odraslosti najduže životno razdoblje tijekom kojega se ostvaruje cjeloživotno učenje. Iz svega rečenoga proizlazi da istraživanja uloge obrazovanja u razvoju moraju uzeti u obzir i promijenjeno shvaćanje samoga obrazovanja.

Mogli bismo zaključiti da su istraživanja razvojne uloge obrazovanja išla u dva smjera; prema istraživanju međudjelovanja obrazovanja i društva te prema istraživanju optimalnog koncepta i strukture obrazovnih sustava i transformacijskih procesa u obrazovnim organizacijama kojima se osiguravaju poželjni izlazi i ishodi iz obrazovnog sustava. To je pak dovelo do fokusiranja istraživačke pozornosti na učenika, odnosno na osobu koja uči, jer o primjerenosti edukacije osobinama učeće osobe ovisi njezin uspjeh. Rezultati psihologijskih istraživanja razvoja osobe postali su važnima za procjenu i ostvarenje edukacijskih mogućnosti u formiranju onih svojstava ličnosti što su ključna za ostvarivanja društvenih ciljeva obrazovanja, a ujedno doprinose i razvoju same osobe. Kako je čovjek glavni akter razvoja, poznavanje strukture ljudske ličnosti i poznavanje zakonitosti njezina razvoja postaje relevantnim za određivanje i za ostvarivanje ostalih ciljeva društvenog razvoja. To je do sada bilo najviše zanemareno područje u istraživanjima razvoja.

Da bi se mogla procijeniti realističnost obrazovnih razvojnih očekivanja, potrebno je ponajprije jednoznačno definirati sam koncept razvoja te njegove ciljeve i svrhu. Kako je razvojni fenomen višedimenzionalan, potrebno je operativno definirati njegove glavne dimenzije: gospodarstvo, politiku i sociokulturni kapital. Budući da su pojedini razvoji u međudjelovanju, potpomažu se ili ograničavaju, nužno je otkriti njihove moguće interakcije. Obrazovanje se smatra važnim razvojnim čimbenikom svih razvojnih dimenzija pa njegovo djelovanje treba promotriti u kontekstu njihovih međudjelovanja.

Posebnu je pozornost potrebno posvetiti međuodnosu kvalitete ljudskih resursa, odnosno kvalitete ljudskog kapitala i pojedinih dimenzija društvenog razvoja jer se obrazovanjem na društveni razvoj može djelovati samo preko unapređivanja kvalitete ljudskog kapitala. No, ljudski kapital ne proizvodi razvoj bezuvjetno pa se s tim u vezi postavlja pitanje koji su olakšavajući, odnosno ograničavajući čimbenici o kojima ovisi društvena "isplativost" obrazovanja. Nejednaka djelotvornost obrazovanja u različitim društvenim okolnostima, ali i unutar istog sustava, dijelom se može objasniti s pomoću razlika u sociokulturnom kapitalu što postaje važnim konceptom u teoriji razvoja. No, iznad tih pitanja ključno je pitanje što je svrha različitih razvoja koja razvoju daje smisao, bez čega je nemoguće osmisliti djelotvornu strategiju razvoja i ulogu obrazovanja u njoj.

Može se primijetiti da se u razvojnim studijama manje istražuje doprinos obrazovanja razvoju osobe, odnosno ljudi, makar se razvoj osobe ističe kao primarni cilj i razvoja i edukacije. Nedovoljno je istraženo i pitanje odnosa između razvoja osobe i pojedinih dimenzija društvenog razvoja makar se načelno smatra da je razvoj osobe preduvjetom ostalih razvoja. Implicitno se polazi od toga da je obrazovanje glavni generator razvoja osobe i samim tim čimbenik društvenog razvoja. No, pokazuje se da takvi pojednostavljeni odgovori ne daju uvijek dovoljno spoznaja o stvarnom i mogućem doprinosu obrazovanja pojedinom razvoju nužnih za artikuliranje takvih razvojnih strategija koje bi potencijale obrazovanja optimalno iskoristile. Stoga ćemo u pojedinim poglavljima razmotriti moguće odgovore na ta i druga pitanja, relevantna za razumijevanje razvoja i uloge obrazovanja u njemu.

U prvom poglavlju *Konceptualizacija osnovnih pojmova* određuju se pojmovi čiji se međuodnosi istražuju. To su koncepti obrazovanja (i odgoja) te pojam razvoja, što je neophodno da bismo mogli detaljnije analizirati njihove odnose. S tim u vezi govori se o ciljevima i svrsi razvoja iz čega izlaze i ciljevi obrazovanja kao jednog od čimbenika razvoja. Kao alat za analizu međudjelovanja obrazovanja i razvoja koristi se *dijalektički model društvenog razvoja*.

U drugom poglavlju *Obrazovanje i razvoj osobe* detaljno se razmatra djelovanje obrazovanja na razvoj osobe. Ono se potvrđuje za svako područje ličnosti posebno, pri čemu se koriste recentni podaci o heritabilnosti pojedinih osobina o kojoj ovisi “manevarski prostor” za djelovanje obrazovanja i ostalih okolinskih faktora na razvoj osobe. Posebna se pozornost posvećuje heritabilnosti karakternih osobina ličnosti (prosocijalnosti-antisocijalnosti) koja objašnjava ograničenja u djelovanju odgojne i izvanodgojne socijalizacije na socijalno ponašanje.

U trećem poglavlju *Obrazovanje i razvoj društva* razmatraju se mogući doprinosi obrazovanja gospodarskom, političkom, sociokulturnom i ekološkom aspektu društvenog razvoja. U tom kontekstu više se pozornosti posvećuje djelovanju obrazovanja na ekološki razvoj te pitanjima nejednake isplativosti različitih vrsta obrazovanja te posrednim socijalnim učincima obrazovanja, što su u nas donekle zanemarena pitanja. Problematizira se ograničavajuće djelovanje postojećeg socijalnog kapitala na društvenu korist od obrazovanja u tranzicijskim zemljama s posebnim osvrtom na hrvatsku situaciju.

U četvrtom poglavlju *Znanost o obrazovnim sustavima* određuje se pojam znanosti o obrazovanju polazeći od metateorijskih kriterija znanstvenosti. Iz toga izlaze i razlike između pedagogije i znanosti o obrazovanju. Predmet znanosti o obrazovanju, ili točnije, o obrazovnim sustavima, određuje se kao “odnos cilj-sredstvo”. Zato se operativno definiraju ciljevi obrazovanja, a obrazovni sustav kao sredstvo s pomoću kojega se ciljevi obrazovanja trebaju djelotvorno postići. Razmatra se *sustavski pristup* kao metoda istraživanja u znanosti o obrazovnim sustavima.

U petom poglavlju *Kvaliteta obrazovanja* određuje se kvaliteta obrazovanja u terminima teorije sustava. Kvaliteta obrazovanja se očituje u izlazima, ishodima i učincima obrazovanja dok su ulazi u sustav i transformacijski procesi

u njemu čimbenici o kojima kvaliteta obrazovanja ovisi. Čimbenici kvalitete osnovnog obrazovanja razmatraju se uz pomoć *teorije kurikuluma*. Na temelju uvida u zakonitosti uspješnog učenja i poučavanja objašnjava se optimalna struktura obveznog obrazovanja s posebnim osvrtom na nedostatke rane horizontalne diferencijacije. U tom kontekstu analiziraju se prednosti i nedostaci dva moguća modela produžavanja obveznog obrazovanja u Hrvatskoj.

U šestom poglavlju ***Reforma obrazovanja*** razmatra se sam koncept reforme obrazovanja u odnosu na druge promjene obrazovnog sustava koje nisu reformske. S tim u vezi analiziraju se okolnosti i uvjeti koji trebaju biti ispunjeni za pokretanje i uspješno izvođenje reforme obrazovanja, s posebnim osvrtom na problem kapaciteta sustava za provođenje reforme. Navode se zajednički elementi obrazovnih reformi u Europi s osvrtom na reforme u tranzicijskim zemljama. Prikazuju se modeli strategijskog planiranja promjena obrazovnog sustava koji su primjereni složenosti reformskih zahvata i kapacitetu sustava za njihovo provođenje.